

РОЗДІЛ V

Гроші, фінанси та кредит

УДК 336:330

Карлін Микола,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк; e-mail: karlin.lutsk@gmail.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-04-108-113>

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ІДЕЙ КОНЦЕПЦІЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА «ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ»

У статті розглянуто структуру фінансового механізму, який поєднує концептуальні ідеї сталого розвитку та «зеленої» економіки, що дасть змогу реалізувати вимоги Паризької кліматичної угоди як на міждержавному, так і на рівні окремих країн. Для цього, зокрема, пропонується створити Об'єднаний міжнародний кліматичний фонд.

У статті доведено, що головною спільною рисою концепцій сталого розвитку та «зеленої» економіки є їх спрямованість на збереження природи та недопущення потепління клімату, оскільки це призводить до погіршення суспільних умов відтворення не лише на сьогодні, а й на перспективу. Водночас у концепції «зеленої» економіки передбачено прискорений перехід до використання відновних джерел енергії, що може призвести до закриття багатьох підприємств і значного скорочення робочих місць у традиційних галузях економіки.

Ключові слова: фінансовий механізм, сталий розвиток, кліматичні фінанси, Паризька кліматична угода, відновні джерела енергії, ООН, ЄС, Україна.

Карлин Николай,
доктор экономических наук, профессор,
заведующий кафедрой финансов, банковского дела и страхования,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
г. Луцк; e-mail: karlin.lutsk@gmail.com

ФИНАНСОВЫЙ МЕХАНИЗМ РЕАЛИЗАЦИИ ИДЕЙ КОНЦЕПЦИЙ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ И «ЗЕЛеной ЭКОНОМИКИ»

В статье рассматривается структура финансового механизма, который сочетает концептуальные идеи устойчивого развития и «зеленой» экономики, что позволит реализовать требования Парижского климатического соглашения как на межгосударственном, так и на уровне отдельных стран. Для этого в частности предлагается создать Объединенный международный климатический фонд.

В статье доказывается, что главной общей чертой концепций устойчивого развития и «зеленой» экономики является их направленность на сохранение природы и недопущение потепления климата, поскольку это ведет к ухудшению общественных условий воспроизводства не только на текущий момент, но и на перспективу. В то же время в концепции «зеленой» экономики предусматривается ускоренный переход к использованию возобновляемых источников энергии, что может привести к закрытию многих предприятий и значительному сокращению рабочих мест в традиционных отраслях экономики.

Ключевые слова: финансовый механизм, устойчивое развитие, климатические финансы, Парижское климатическое соглашение, возобновляемые источники энергии, ООН, ЕС, Украина.

Karlin Mykola,
Dr. Sc. (Economics), Professor,
Head of the Department of Finance, Banking and Insurance,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Lutsk; e-mail: karlin.lutsk@gmail.com

FINANCIAL MECHANISM FOR IMPLEMENTING THE IDEAS CONCEPTS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND «GREEN ECONOMY»

It is proved in the article that the main common feature of the concepts of sustainable development and the «green» economy is their focus on preserving nature and preventing warming of the climate, as this leads to deterioration of the social conditions of reproduction not only at the present moment, but also in the future. At the same time, the concept of a «green» economy provides for an accelerated transition to the use of renewable energy sources, which could lead to the closure of many enterprises and a significant reduction of jobs in traditional sectors of the economy.

It is revealed that the main problem for most countries of the world is the lack of financial resources for the transition to an ecological economy in which there would be no significant unemployment. In addition, the global trend is a gradual increase in carbon tax rates, which is an overwhelming burden for most developing countries. It is proved that carbon tax is one of the main structural elements of the financial mechanism of the combination of sustainable development and the «green» economy, which besides it includes a range of financial incentives and fines (international investments and innovations, «green» tariffs, «warm» loans, «green» bonds, loans from «green» banks, etc.).

It has been found that international environmental organizations and developed countries can not yet allocate appropriate funds to less developed countries for their transition to a «green» economy. Therefore, each country is now looking for ways to combine sustainable development with a green economy that does not hurt its development, but often it does not correspond to the international environmental and climate agreements that have been signed. Therefore, the international community must seek financial incentives to comply with these agreements. It has been proved that the form of solving the problems of financing climate projects in developing countries could be the creation of a Joint International Climatic Fund.

It is found that in order to provide conditions for sustainable development, it is possible to use global taxes on financial transactions; taxes on export of oil in developed countries; funds of international development banks; carbon charges, for example, from international transport; part of the direct or indirect subsidies for the extraction and consumption of fossil fuels.

Key words: financial mechanism, sustainable development, climate finance, Paris climate agreement, renewable energy sources, OUN, EU, Ukraine.

Постановка наукової проблеми. Для розв'язання проблем сталого розвитку та потепління клімату на міжнародному рівні під егідою ООН прийнято низку важливих угод і доповнень до них, але поки що не вдається досягнути поставлених цілей. Однією з причин цього є відсутність фінансового механізму, який би допоміг поєднати ідеї концепцій сталого розвитку й «зеленої» економіки, які, з одного боку, доповнюють одна одну, а з другого – між ними існують певні суперечності, які важливо виявити та знайти способи їх подолання. Крім того, іншою складною проблемою щодо реалізації концепції сталого розвитку є зростання нерівності в доходах як у більшості країн світу, так і між розвинутими державами й тими, що розвиваються, на що накладається погіршення екологічних умов відтворення в останніх та викликає масову міграцію з них. Усі ці проблеми характерні й для України, яка, за даними МВФ, у 2018 р. стала найбільш біднішою країною Європи та країною масової міграції. Тому необхідні подальші дослідження вказаних проблем і пошук способів їх розв'язання, спираючись на концепцію сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок у дослідження концепції сталого розвитку в цілому та «зеленої» економіки зокрема зробили як зарубіжні, так і українські вчені. Серед них – Є. Барбієр, В. Борейко, І. Бистряков, М. Буркинський, Е. Вайцеккер, І. Вахович, О. Веклич, Т. Галушкіна, В. Голян, О. Губанова, Б. Данилишин, Г. Дейлі, А. Камерон, В. Кравців, Н. Крафтс, О. Ковалів, Е. Лібанова, О. Макарова, А. Маркандія, І. Новак, В. Нордхаус, Д. Піарс, Т. Пікетті, Б. Порфір'єв, П. Саблук, Д. Стігліц, К. Стюарт, Дж. Сьєберт, Р. Тол, Ю. Туниця, Дж. Фарлей, М. Хвесик та ін. Разом із тим у їхніх роботах поки не вироблено системного підходу до визначення та структури фінансового механізму, який би допоміг поєднати ідеї концепцій сталого розвитку й «зеленої» економіки та подолати наявні суперечності між ними.

Мета та завдання дослідження. Мета статті – визначення спільних рис і відмінностей у концепціях сталого розвитку й «зеленої» економіки та їх відображення у відповідному фінансовому механізмі, реалізація якого б прискорила досягнення кліматичних нормативів, передбачених у Паризькій

кліматичній угоді. Відповідно, **завдання статті** – виявлення спільних рис та відмінностей у концепціях сталого розвитку й «зеленої» економіки; їх відображення у відповідному фінансовому механізмі та виявлення його структурних елементів; з'ясування суперечностей у використанні окремих складників «зеленої» економіки для дотримання принципів сталого розвитку в окремих країнах світу; виявлення основних елементів фінансового механізму поєднання ідей концепції сталого розвитку та зеленої економіки; визначення оптимальної ставки вуглецевого податку; дослідження умов отримання Україною допомог, позик і кредитів від міжнародних екологічних фондів та міжнародних фінансових організацій.

Виклад основного матеріалу. Поєднання ідей захисту навколишнього середовища, соціальної справедливості та запобігання дискримінації відображено в парадигмі сталого розвитку, сформульованій у документі «Наше спільне майбутнє» (1987 р.) й низці інших документів. Автори доповіді про глобальний розвиток за 2011 р. пов'язують перспективи подальшого розвитку передовсім з екологічними ризиками та проблемами нерівності. У 2013 р. МОП оприлюднила доповідь «Сталий розвиток, гідна праця і зелені робочі місця», яка стосується таких головних проблем XXI ст., як забезпечення екологічної сталості та гідної праці для всіх. Відомий український економіст О. Макарова серед причин виникнення ризиків людського розвитку, крім усіх інших, виділяє й ті, котрі можна віднести до екологічних: природні лиха, зміни клімату, забруднення довкілля [1, с. 107].

Під час розробки фінансового механізму, який би поєднав ідеї сталого розвитку та «зеленої» економіки, важливо виділити їхні спільні риси й певні відмінності. Головною спільною рисою обох концепцій є їх спрямованість на збереження природи та недопущення потепління клімату. Водночас у концепції «зеленої» економіки передбачено прискорений перехід до використання відновних джерел енергії, що може призвести до значного скорочення робочих місць у традиційних галузях економіки. У той же час міжнародні екологічні організації та розвинуті держави не можуть поки виділити відповідні кошти менш розвинутим країнам для їх переходу на «зелену» економіку. Тому кожна держава зараз шукає свої способи поєднання ідей сталого розвитку й «зеленої» економіки. Загалом треба пам'ятати, що сама по собі «зелена» економіка не є, безумовно, соціально справедливою, сталою, а «зелені» робочі місця автоматично не створюють передумови для просування гідної праці та поліпшення стану навколишнього середовища [2]. Тому треба шукати способи подолання суперечностей (передусім фінансові) між концепціями сталого розвитку та «зеленої» економіки. Так, із метою компенсації працівникам утрат у результаті закриття екологічно шкідливих підприємств у США, згідно з «Актом про чисту енергію та безпеку», створено Фонд допомоги працівникам при зміні клімату. У лейбористській партії Великої Британії зараз триває дискусія про так звану програму «три Д»: декарбонізація, децентралізація й «розтоварювання» ресурсів. Під останнім розуміють відмову від сприйняття енергоресурсів (нафти, газу, води, вітру) як товару, а приватні та державні компанії повинні заробляти лише на тому, що доставляють указані ресурси до споживачів (тобто надаючи сервісні послуги). У доповіді представників Римського клубу (грудень 2017 р.) указано на те, що економіка майбутнього повинна бути націлена на сталість, а не зростання, на збільшення загального блага, а не на максимізацію приватної вигоди.

Загалом, науковці виокремлюють три альтернативні підходи до забезпечення сталого розвитку: 1) охоронний, 2) модернізаційний, 3) структуралістський [3]. Перший полягає в збереженні нинішньої моделі розвитку світової економіки й верховенства великого капіталу. Зміст другого підходу характеризується необхідністю трансформувати соціальні системи та інститути під екологічні вимоги без радикальної перебудови суспільства, але з посиленням державного регулювання. Третій підхід ґрунтується на визнанні згубності самого індустріального розвитку й відмови від будь-яких спроб модернізації промисловості та підвищення ефективності використання енергоресурсів. На нашу думку, у наступні кілька десятків років поступово здійснюватиметься перехід від першого до другого підходу забезпечення сталого розвитку. Хоча в Паризькій кліматичній угоді записано, що стратегічною ціллю розвитку людства є прискорення переходу до суспільства та економіки, які споживають маловуглецеві технології, реальний стан виробництва та споживання поки не дає підстав стверджувати, що це може реалізуватись у найближчі 20–30 років. На XXI Всесвітньому енергетичному конгресі (Монреаль, вересень 2010 р.) головою Європейського парламенту проголошено екологічний та енергетичний пакет, що став програмою «20–20–20», згідно з якою передбачено

досягнення частки відновної енергії до 20 % у загальному обсязі споживання енергії. Разом із тим, за оцінками відомого економіста в галузі зміни клімату Р. Тола, для досягнення зазначеного показника від початку визначена Європейською комісією сума в 70 млрд євро (0,54 % ВВП ЄС) збільшиться до 209 млрд євро (1,3 % ВВП ЄС), що стало стримувальним фактором реалізації програм «зеленої» економіки в Європейському Союзі [4]. Україна також поки не готова фінансово виконувати підписані нею міжнародні екологічні угоди, якими передбачено суттєво зменшити викиди парникових газів, насамперед модернізувавши застарілі ТЕС. Тому, на нашу думку, важливо знайти перехідні механізми (зокрема й фінансові), що дають змогу поєднати концепцію сталого розвитку з концепцією «зеленої» економіки задля досягнення цілей сталого розвитку.

У цілому зарубіжні вчені [5] наголошують на тому, що сучасний етап розвитку глобалізації та її вплив на природокористування зумовлює необхідність співпраці національних урядів у питаннях природокористування, для спільного розв'язання глобальних екологічних проблем. На початку жовтня 2018 р. оприлюднили звіт ООН про наслідки кліматичних змін. Згідно з ним, близько 2,4 трлн дол. США (близько 2,5 % світового ВВП) мають щорічно направлятися на боротьбу зі зміною клімату. У результаті цих дій можна удвічі зменшити глобальні викиди парникових газів уже 2030 р. Для цього вже сьогодні активно використовуються «зелена» економіка й «зелені» фінанси. Складовими частинами «зеленої економіки» є роздрібні фінанси, інвестиційні фінанси, управління активами, страхування, які, зі свого боку, поділяються на окремі складники. «Зелені» фінанси включають у себе різні галузі фінансів та фінансові продукти. Усіх їх об'єднують у три напрями: 1) фінансування інфраструктури; 2) фінансова допомога галузям та компаніям; 3) фінансові ринки [6, с. 14–15]. У структурі «зелених» фінансів виділяють і таку складову частину, як кліматичні фінанси. Під ними розуміють, насамперед, витрати на розвиток низьковуглецевих технологій та зниження викидів парникових газів і/або адаптації до змін клімату та його наслідків [7, с. 6]. Одним з основних інструментів кліматичних фінансів сьогодні виступає вуглецевий податок, хоча його запровадження викликає заперечення з боку бізнесу у всіх країнах, що вимагає відповідних дій із боку громадськості. Важливу роль у побудові «зеленої» економіки також відіграють міжнародні кліматичні інвестиції.

У 1991 р. засновано Глобальний екологічний фонд (ГЕФ), який надає гранти та кредити окремим країнам на подолання негативних змін клімату, на збереження біологічного різноманіття, на охорону міжнародних вод, на збереження озонового шару. ГЕФ виділив 9,2 млрд дол. США із власних коштів і залучив понад 40 млрд дол. США для реалізації понад 2600 проектів у країнах, що розвиваються, та в державах із перехідною економікою. Крім нього, у 2001 р. засновано ще два спеціалізовані екологічні фонди: Спеціалізований фонд для боротьби зі змінами клімату (СФБЗК) та Фонд допомоги для найменш розвинутих країн (ФДНРК). На початок серпня 2010 р. 22 держави-донори повідомили про внески в останній фонд у розмірі 290 млн дол. США. Паризька кліматична угода передбачає збір екологічних коштів у розмірі не менше ніж 10 млрд дол. США щорічно, починаючи з 2020 р. Після 2025 р. передбачено цю суму збільшити. Головну роль у розподілі цих коштів візьме на себе Зелений кліматичний фонд ООН, який засновано у 2010 р. Згідно з розрахунками експертів, політика кліматичного переходу в умовах промислової трансформації може забезпечити створення 60 млн робочих місць.

Позитивом міжнародної співпраці в боротьбі з потеплінням клімату є й запровадження систем торгівлі квотами на викиди парникових газів. Згідно з даними Міжнародного партнерства дій зі скорочення викидів вуглецю, на початок 2016 р. у світі нараховувалося 17 систем торгівлі квотами на викиди парникових газів (ETS) або вуглецевих бірж. Загальний обсяг викидів парникових газів, що торгуються на вуглецевих біржах, перевищив 4 млрд/т в еквіваленті вуглекислого газу, або 9 % світових викидів, а обсяг торгівлі – 34 млрд дол. США [6, с. 9]. Окремі компанії також починають фінансово обмежувати використання технологій, які призводять до збільшення викидів парникових газів. Як свідчить звіт, оприлюднений CDP (Climate Disclosure Project) та We Mean Business напередодні засідання групи G20 у кінці травня 2017 р. в Італії, близько 100 компаній із Fortune Global 500 уже використовують такий фінансовий інноваційний інструмент, як «внутрішня ціна на карбон», що дає можливість урахувати кліматичні ризики під час розробки стратегії розвитку компанії. Уже сьогодні, за підрахунками CDP (Climate Disclosure Project) та We Mean Business, середня внутрішня ціна на викиди парникових газів у межах корпорацій енергетичного сектору коливатиметься біля позначки 35 дол. США за тону вуглекислого газу у 2020 р. та 30–100 дол. США у 2050 р. Загалом, світовою тенденцією є поступове зростання ставки вуглецевого податку (за розрахунками лауреата

Нобелівської премії з економіки за 2018 р. В. Нордхауса, вона повинна становити 40 дол. США за тону вуглецю).

Фінансовий механізм поєднання ідей сталого розвитку та «зеленої» економіки включає в себе цілу низку фінансових стимулів і штрафів (міжнародні екологічні інвестиції та інновації, вуглецевий податок, «зелений» тариф, «теплі» кредити, «зелені» облігації, кредити «зелених» банків тощо). Використання екологічних інвестицій для створення «зелених» робочих місць уже закріплено в низці міжнародних кліматичних документів. У Паризькій угоді, зокрема, наголошено на необхідності прискореного запровадження інновацій насамперед в енергетичному секторі для збереження клімату й розвитку відновлюваних джерел енергії (ВДЕ). Важливим фінансовим інструментом використання ВДЕ є застосування так званого «зеленого» тарифу, який надає суттєві фінансові переваги виробникам ВДЕ, порівняно з традиційними виробниками енергії. Разом із тим до механізму використання «зеленого» тарифу в кожній країні світу є великі застороги, оскільки він порушує умови ринкового господарювання.

Одним із нових кліматичних фінансових інструментів є використання «зелених» облігацій. Ринок «зелених» облігацій може з часом стати основним джерелом кліматичних інвестицій у створення «зелених» робочих місць. Понад 75 % «зелених облігацій» забезпечують банки розвитку, передусім міжнародні (44 % випуску у 2014 р.), а також окремі держави. Випуск цих цінних паперів зріс у 2016 р. на 120 %, склавши 1,4 % світового фінансового ринку. Загалом, експерти передбачають попит на інвестиції в екологічні проекти на рівні від 950 млрд дол. до 1,1 трлн дол. США в рік. Позитивом є й той факт, що «зелені облігації» розміщуються не тільки банками та приватними компаніями, а й муніципальними й місцевими органами влади. У липні 2018 р. в Україні за допомогою ЄІВ також розпочато роботу щодо запуску механізму використання «зелених» облігацій для фінансування відновної енергетики.

Формою розв'язання проблем фінансування кліматичних проектів у світі могло б стати, на наше переконання, створення єдиного Об'єднаного міжнародного кліматичного фонду (ОМКФ) під егідою ООН, замість кількох міжнародних екологічних фондів (Глобального екологічного фонду, Зеленого кліматичного фонду, Фонду для найменш розвинутих країн, Спеціального фонду для боротьби зі змінами клімату), – оскільки більшість їхніх ресурсів прямо чи опосередковано направляються на покращення клімату на планеті. Кошти з ОМКФ повинні використовуватися, передусім, для подолання негативних кліматичних наслідків у менш розвинутих країнах. Джерелами наповнення Об'єднаного міжнародного кліматичного фонду, на наш погляд, могли б стати насамперед обов'язкові відрахування від ВВП розвинутих та середньорозвинутих країн на мінімально можливому розмірі в 0,1 % від ВВП, оскільки, за розрахунками експертів, виконання Кіотського протоколу для розвинутих країн вартувало у 2010 р. 0,1–2 % від їх ВВП. У зарубіжній економічній літературі називаються й інші джерела надходжень до екологічних фондів, які б могли наповнити й ОМКФ. Зокрема, пропонується використовувати глобальні податки на фінансові операції; податки на експорт нафти в розвинуті країни; кошти міжнародних банків розвитку; вуглецеві збори, наприклад із міжнародного транспорту; частину з прямих чи непрямих субсидій на видобуток і споживання викопного палива.

Значні інвестиції в розвиток «зелених» технологій в Україні міг би забезпечити податок на виведений капітал (ПнВК), яким планується замінити податок на прибуток (ПНП). З економічного погляду, ПнВК вигідний для бізнесу, тому що він відкладає момент сплати податку до розподілу дивідендів та залишає значні ресурси для реінвестування в бізнес, зокрема й на корпоративні соціальні та кліматичні проекти, що сприятиме сталому розвитку нашої країни.

Для нашої держави новим ресурсом коштів для подолання суперечностей під час реалізації концепцій сталого розвитку й «зеленої» економіки могло б стати створення Зеленого інвестиційного фонду України (ЗІФУ). Джерелами наповнення цього фонду повинні бути: 1) певна частка коштів від здійснення приватизації; 2) більша частка природної ренти, оскільки її розмір суттєво занижений (якщо в 1995–1996 рр. рента за кожен тону видобутого газу сплачувалася в розмірі 23 дол. США, то у 2018 р. вона становила лише 8,5 дол. США); 3) штрафи за неналежне використання природних ресурсів, оскільки через це щорічні збитки, завдані українському народу, сягають понад 140 млрд дол. США [8]; 4) частка від податку на нерухомість, але від її ринкової вартості; 5) спонсорська

допомога й внески меценатів, для чого потрібно ввести екологічну податкову пільгу для тих, хто надаватиме подібну допомогу; б) кошти від поступового зменшення відшкодування ПДВ українським експортерам сировини й напівфабрикатів із темпом в 1 % у рік, оскільки вказані експортери мають надвисокі прибутки, які приховують в офшорах.

Висновки та пропозиції. Спільною рисою концепцій сталого розвитку та «зеленої» економіки є їх спрямованість на збереження природи й недопущення потепління клімату. Водночас у концепції «зеленої» економіки передбачено прискорений перехід до використання відновних джерел енергії, що може призвести до скорочення робочих місць у традиційних галузях економіки. Вуглецевий податок є одним із головних структурних елементів фінансового механізму поєднання ідей сталого розвитку й «зеленої» економіки, який, крім того, включає низку фінансових стимулів та штрафів (міжнародні інвестиції й інновації, «зелений» тариф, «теплі» кредити, «зелені» облігації, кредити «зелених» банків тощо). Формою розв'язання проблем фінансування кліматичних проектів у країнах світу могло б стати створення єдиного Об'єднаного міжнародного кліматичного фонду (ОМКФ) під егідою ООН, замість кількох міжнародних екологічних фондів. Для нашої країни новим ресурсом коштів для подолання суперечностей при реалізації концепцій сталого розвитку й «зеленої» економіки могло б стати створення Зеленого інвестиційного фонду України.

Джерела та література

1. Макарова О. В. Методологічні підходи до ідентифікації та оцінювання ризиків людського розвитку. *Демографія та соціальна економіка*. 2018. № 2. С. 103–116.
2. Новак І. «Справедливий перехід» для сталого розвитку та гідної праці. *Дзеркало тижня*. 2018. 11 серп. С. 7.
3. Череватський Д. Енергетика гіпсового століття. *Дзеркало тижня*. 2018. 29 верес. С. 9.
4. Ільєнко Б. Навіщо й кому ми оплачуємо «зелений» тариф? *Дзеркало тижня*. 2018. 1 верес. С. 9.
5. Crafts N. Globalization and Growth in the Twentieth Century. *IMF*. 2000. P. 27–29.
6. Рубцов Б. Б. «Зеленые финансы» в мире и в России: монография / Б. Б. Рубцов, И. А. Гусева, А. И. Ильинский, И. В. Лукашенко, С. А. Панова, А. Ф. Садретдинова, С. М. Алыкова; под ред. Б. Б. Рубцова. Москва: РУСАЙНС, 2016. 170 с.
7. Порфирьев Б. Н. «Зеленые» тенденции в мировой финансовой системе. *Мировая экономика и международные отношения*. 2016. № 9. С. 5–16.
8. Ковалів О. Земля зробить українців багатими, якщо... *День*. 2018. 10 жовт. С. 8–9.

References

1. Makarova, O. V. (2018). Metodologichni pidhody do identyfikatsii ta otcinjuvannya ryzykiv ljudskogo rozvytku [Methodological foundations for identification and evaluation of human development]. *Demografia i sotcialna ekonjmika-Demography and Social Economy*, 2, 103–116 [in Ukrainian].
2. Novak, I. (2018). «Spravedlyvyj perehid» dlja stalogo rozvytku ta gidnoi pratsi [«Fair transition» for sustainable development and decent work]. *Dzerkalo tyzhnia – Dzerkalo tyzhnya*, 7, 7 [in Ukrainian].
3. Cherevatskej, D. (2018). Energetyka gipsovogo stolittia [Power engineering of the gypsum century]. *Dzerkalo tyzhnia – Dzerkalo tyzhnya*, 9, 9 [in Ukrainian].
4. Ilenko, B. (2018). Navizho y komu my oplachuemo zelenyj taryf [Why and to whom we pay the «green» tariff]. *Dzerkalo tyzhnia – Dzerkalo tyzhnya*, 9, 9 [in Ukrainian].
5. Crafts, N. (2000). Globalization and Growth in the Twentieth Century, *IMF*, 27–29.
6. Rubcov, B. B., Guseva, I. A., Iliinskii, A. I., Lukashenko, I. V., Panova, S. A. Sedretdinova. A.F., et. al. (2016). «Zelenye financy» v mire i Rossii. [«Green finance» in the world and in Russia]. Moscow: RUSAJNS [in Russian].
7. Porfirev, B. N. (2016). «Zelenye» tendencii v mirovoj finansovoj sisteme [«Green» trends in the world financial system]. *Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnye otnoshenia – World Economy and International Relations*, 9, 5–16 [in Russian].
8. Kovaliv, O. (2018). Zemlja zrobyt ukraintciv bagatymy, jaksho... [The land will make the Ukrainians rich if ...]. *Den – The Day*, 10, 8–9 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 19.10.2018 р.